

מרכז בגין-סאדאת לחקרים אסטרטגיים

סולידריות וביטחון לאומי

מאת אל"מ (מיל') שי שבתאי

מבט מבס"א מס' 1,889, 17 בינואר 2021

תקציר: משבר הקורונה מהווה קריאת השכמה לגבי הסכנה הקיומית האורבת לחברה הישראלית אם תמשיך ותקיים בתוכה מרחבים אוטונומיים מנוכרים וחוץ-ריבוניים. עם זאת הוא טומן בחובו הזדמנויות בלתי מבוטלות לחיזוק הסולידריות הישראלית על-ידי הגדרתה כרכיב חדש של הביטחון הלאומי שיחבר את המאמצים האזרחיים הגוברים לחיזוק הביטחון הלאומי לרכיביו המסורתיים.

משבר הקורונה הוליד דיון נרחב על הסולידריות בחברה הישראלית שהתמקד במידה רבה בשיתוף הפעולה של החברה החרדית והערבית עם ההנחיות הממשלתיות. אולם המשבר הבריאותי והכלכלי המשולב יצר בקיעים נוספים בסולידריות - בין המגזר הממשלתי לפרטי, בין הענפים השונים במגזר העסקי-פרטי ועוד. ברקע, סביבה פוליטית רעילה המתבטאת באי-יציבות ובפילוג מזה שנתיים.

העדרה של סולידריות אינו רק בעיה חברתית וכלכלית. במדינת ישראל יש לה השפעה על יסודות הביטחון הלאומי. דוד בן-גוריון אבחן בשני מהלכי חשיבה ראויים לציון - "הסמינר" שקיים ב-1947 לסיכום ההיערכות הצבאית לבלימת הפלישה הפאן-ערבית הצפויה עם הכרזת המדינה ו"הבדיקה" שערך ב-1953 לגבי יסודות תורת הביטחון של המדינה הצעירה - את האתגרים האסטרטגיים העומדים בפני ישראל ועיצב את אסטרטגיית הביטחון הלאומי כחלק ממה שנהוג לכנות "תפיסת הביטחון".

במסגרת זו הבין בן-גוריון כי לישראל נכון מאבק ארוך עד להכרת האזור בזכות קיומה ובמעמדה וכי נוכח נחיתותה הגאו-אסטרטגית המובהקת מול מדינות ערב עליה לבסס מולן כוח עמידה על-ידי הגדלה משמעותית של כלל המשאבים האנושיים והחומריים העומדים לרשותה.

חמישה יסודות מבססים את כוח העמידה הנשען בעיקרו על "הסתמכות עצמית": יתרון איכותי-קונבנציונלי של צה"ל על צבאות ערב; דימוי הרתעה גרעיני; יחסים מיוחדים עם מעצמת-על (צרפת, ומאמצע שנות השישים ועד היום ארה"ב); עליונות כלכלית וטכנולוגית של ישראל על סביבתה; וחוסן לאומי.

מה הייתה משמעות החוסן הלאומי בתפיסת בן-גוריון ומה היו מרכיביו החיוניים? המדובר בעיצוב ישראל כמדינה אטרקטיבית ליהודי העולם, וכפועל יוצא בעידוד עלייה בהיקפים משמעותיים; גיוס חובה לצה"ל תוך היותו "כור היתוך" לאומי במסגרת עקרון "צבא העם"; ויכולת התמודדות עם משבר כלכלי וביטחוני בלא לאבד את יכולת

העמידה של הציבור. מרכיב חיוני נוסף הוא שימור הקשר עם הקהילות היהודיות ברחבי העולם והגנה עליהן.

הסולידריות הנה לפיכך רכיב מפתח בחוסן הלאומי וכפועל יוצא בביטחון הלאומי. היא תומכת, בין היתר, ביצירת הסכמה רחבה סביב הזהות הישראלית; בהשתלבות בבסיס היכולת לבנות עליונות כלכלית וטכנולוגית; בתמיכה בהקצאת המשאבים המשמעותית לביטחון; ובהימנעות מפגיעה במאמץ הלאומי - בעיקר הצבאי - בעת מערכה.

במהלך השנים התרחשו שינויים, חלקם מהותיים, בסולידריות הלאומית בישראל. שתי קבוצות אוכלוסייה, שבתקופת בן-גוריון ניצבו למעשה מחוץ למרחב הסולידריות היהודית-ציונית - החרדים והערבים - הפכו לשחקנים גדולים ומשפיעים על עתידה של ישראל. לצד זאת, בתוך המחנה היהודי-ציוני התחזקו מחלוקות מדיניות-פוליטיות וכלכליות-חברתיות המעיבות על היכולת לממש את הסולידריות בכלים הבן-גוריוניסטים של "ממלכתיות" ו"כור היתוך". מנגד החליש שיפור מעמדה האזורי של ישראל את החיוניות שבסולידריות רחבה ועמוקה בבסיס הביטחון הלאומי ואיפשר גמישות למחלוקת ולא-הסכמה.

משבר הקורונה מהווה לכאורה קריאת השכמה לגבי הסכנות הנובעות מהסדקים בסולידריות. מחד גיסא, ההתמודדות עם המשבר הבריאותי-כלכלי נפגמת כתוצאה מהריחוק וחוסר האמפתיה בין אוכלוסיות. מאידך גיסא, הוא יוצר הזדמנויות להידוק החיבורים בתוך החברה הישראלית ומחזק את פוטנציאל הפנמת האיזון בזהות הישראלית. זאת מכיוון שהוא מצביע על תלות כלל האזרחים בעוצמת המדינה - במקרה זה לגבי היכולת/אי-היכולת לנהל משבר רפואי גדול בין היתר באמצעות צה"ל/פיקוד העורף - באופן העשוי להעצים את עיקרון הגדלת כוח העמידה של המדינה ביסוד אסטרטגיית הביטחון הלאומי בעיני כלל אזרחיה. במקום הגדרת המצב כקיטוב בין "ארבעה שבטים", כדברי הנשיא ריבלין, ההתמודדות עם משבר הקורונה מניחה את התשתית להגדרה מחודשת של "החווה החברתית" תוך חיבור בין הבנת החשיבות של עוצמתה וחוסנה של המדינה להענקת מענה שוויוני לכלל אזרחיה.

בביטוייה של הסולידריות כתמיכת רוב הציבור בהקצאת המשאבים המשמעותית לביטחון עולה ההזדמנות להעמקת הדיון וההסכמה הציבורית. הציבור בישראל מעניק למערכת הביטחון שלושה משאבים עיקריים: אנשים - בעיקר באמצעות שירות החובה והמילואים - שבשל הסיכון לחייהם מהווים את הנתונה המשמעותית ביותר; תקציב שהוא גדול יחסית לכל מדינה מפותחת אחרת; והפגנת חוסן כלפי פגיעות האויב בעורף בעת מערכה צבאית. בעוד שהמשבר הכלכלי והצורך בהקטנת הוצאות הביטחון כחלק מההתמודדות עם ההוצאות המוגדלות לניהול המשבר וסיוע למשק יעמדו במרכז הדיון, ההתמודדות עם הקורונה עשויה להכשיר מגמות חיוביות בתחומי שירות צבאי ולאומי וחוסן קהילתי במצבי משבר. גם בהיבט התקציבי ניתן להשתמש במשבר הקורונה כבסיס להסכמות ארוכות טווח כפי שנעשה, למשל, בוועדת ברודט בעשור הקודם.

בסוגיית הימנעות האזרחים מפגיעה במאמץ הלאומי - בעיקר הצבאי - בעת מערכה: השיא השלילי היה במהומות אוקטובר בשנת 2000 שנתפסו כשבר בין ערביי ישראל לבין הרוב היהודי. עם זאת נראה כי בשני העשורים האחרונים חל שיפור ביחסי ערבים-יהודים בישראל כתוצאה מהתפתחויות טכנולוגיות, מהשפעת חוסר היציבות האזורי על תפיסות פניציות בישראל, ומפעילות גורמים רבים לחזק את המשותף. מגפת הקורונה העצימה מגמות אלה נוכח ההבנה שרק פעולה משותפת תוכל למשבר. שיתוף הפעולה בתוך הצוותים הרפואיים בבתי החולים ובין הרשויות הערביות לפיקוד העורף טומן בחובו הזדמנות גדולה להגברת תחושת הסולידריות, במיוחד במצבי משבר לאומי במסגרת הגדרת רכיב ביטחון לאומי חדש שיחבר את המאמצים האזרחיים הגוברים לחיזוק הביטחון הלאומי לרכיביו המסורתיים.

אל"מ (מיל") שי שבתאי הוא יועץ אסטרטגי בחברת הייעוץ להגנת הסייבר קונפידס
(www.konfidas.com), מרצה בבר אילן, ודוקטורנט העוסק בהשפעת המודיעין על
אסטרטגיית הביטחון הלאומי.